Дудоров Олександр Олексійович

доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права
Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка, заслужений діяч науки і техніки України

Старовойтова Юлія Геннадіївна
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права
Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

Рецензія на друге видання монографії П.С. Берзіна «Київська школа кримінального права (1834-1960 роки): історико-правове дослідження»

Хто керує минулим, той керує майбутнім, хто керує сьогоднішнім, той керує минулим.

Джордж Оруелл

Не викликає сумніву та обставина, що чимало засадничих положень сучасної вітчизняної кримінально-правової науки є результатом плідної праці багатьох поколінь вчених дореволюційного і радянського періодів. Виконання повноцінного кримінально-правового дослідження у наш час неможливе без звернення до наукової думки, сформульованої у минулому. Інша річ, що ця думка може або підтримуватися, доповнюватися і розвиватися, або, навпаки, відкидатись, заперечуватись, критикуватись, що у будь-якому разі дозволяє вести мову про наступність науки кримінального права.

Чому ж так важливо звертатись до ідей минулого? Адже життя суспільства постійно змінюється, з'являються нові задачі, виникають нові проблеми, які потребують вироблення сучасних підходів щодо їх вирішення. І кримінально-правова наука не може залишатися осторонь цих процесів. Вивчення ідей попередників відіграє важливу роль у формуванні наукового підґрунтя для вирішення правових проблем сьогодення, зокрема у науково-дослідній, законотворчій і правозастосовній діяльності, в обранні теоретично і практично значущих напрямів наукових розвідок.

© Дудоров О.О., Старовойтова Ю.Г.

Минуле – досвід, без осмислення якого людство блукатиме у сутінках власних помилок та необачності, переживатиме кризи і врешті-решт занепад.

Разом з тим сліпе, некритичне запозичення накопиченого правового досвіду без урахування історичних передумов та обставин, за яких він формувався, позбавлене сенсу. Виривання окремих теорій, поглядів, позицій тощо з певного історичного контексту при здійсненні сучасних правових досліджень не сприяє науковості останніх, здатне призвести до хибних результатів.

З огляду на сказане, дослідникам у сфері права завжди будуть у нагоді якісні історико-правові дослідження, і кримінальне право у цьому аспекті – не виняток. Викладене засвідчує своєчасність появи рецензованої праці [1], видання якої не могло залишитись поза увагою фахівців із кримінального права, історії держави та права, всіх тих, хто цікавиться історією розвитку української науки.

Автор книги – доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права та кримінології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Павло Сергійович Берзін – добре відомий серед наукової спільноти своїми численними, цікавими і змістовними публікаціями, присвяченими висвітленню життєвого шляху і творчих здобутків представників вітчизняної кримінально-правової доктрини. Підготувавши за результатами п’ятирічної праці друге видання своєї монографії, яке утричі (!) перевищує обсяг її першого видання, П.С. Берзін не лише у черговий раз продемонстрував такі якості справжнього вченого, як велика працездатність, наполегливість і літературний хист, а і свідомо уникнув кон’юнктури, нерідко притаманної сьогоднішнім науковим дослідженням у галузі юриспруденції, та зміг сказати вагоме слово про життєві перипетії і творчий доробок тих, хто пішов у Вічність. Будемо називати речі своїми іменами: хоч автор позначає свою роботу як друге, доповнене і перероблене видання монографії, яка побачила світ у 2008 р. [2], є всі підстави говорити про написання ним повністю нової книги. Визнає це і сам Павло Сергійович, коли пише, що «не певному етапі своїх пошукових робіт я став чітко розуміти, що перше видання книги мною фактично переписане заново» (с. 27).

Після ознайомлення з цією фундаментальною працею читача неодмінно охоплює почуття здивування від того, який великий пласт невідомого приховується за тими положеннями і постулатами, які вважаються звичними, усталеними для тих, хто наразі вивчає, викладає чи застосовує кримінальне право. У своїй книзі автор ніби виводить із темряви відомих та не зовсім відомих носіїв кримінально-правової думки, становлення і розвиток якої так чи інакше були пов’язані зі стінами Київського університету з моменту його заснування (Імператорського університету Святого Володимира і Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка), надаючи їм нове життя у пам’яті нащадків.

© Дудоров О.О., Старовойтова Ю.Г.

Будучи людиною самокритичною, П.С. Берзін зауважує, що за формальними ознаками його книга могла б бути названа і хрестоматією (с. 15). Справді, значне місце в історико-правовому дослідженні Павла Сергійовича займає виклад вдало підібраних фрагментів найважливіших публікацій представників Київської школи кримінального права близько до тексту відповідних першоджерел і в органічному поєднанні з біографічними відомостями про конкретного дослідника і спогадами сучасників подій того чи іншого періоду. Книга буквально насичена посиланнями на важкодоступні першоджерела, які не можуть не викликати особливого інтересу у сучасних дослідників із кримінального права. Тим більше, що ці публікації нерідко належать перу високоосвічених людей, які знали кілька іноземних мов, проходили тривалі стажування у провідних зарубіжних університетах, впевнено орієнтувались у законодавстві і наукових течіях інших країн.

При цьому автор рецензованої праці свідомо уникає надмірного аналізу відповідних першоджерел, цілком справедливо зазначаючи, що оцінка кримінально-правового доробку кожного з науковців, згаданих у книзі, може стати об'єктом самостійного наукового дослідження (с. 22). П.С. Берзін викладає унікальний матеріал, подає факти та описує хронологію подій так, щоб кожен читач зміг скласти власне уявлення про те, що називається Київською школою кримінального права.

Для зручності сприйняття інформації автор вдається, зокрема, до прийому систематизації. Так, висвітлюючи основні напрями кримінально-правових досліджень представників зазначеної школи, П.С. Берзін розподілив ці дослідження за трьома напрямами залежно від особливостей пізнання правових явищ з точки зору констатації, класифікації і систематизації юридичних норм, правових інститутів, правопорядків – історичним (історико-порівняльним або історико-догматичним), класичним і соціологічним (с. 63–64).

Чільне місце у монографії відводиться людям – науковцям, викладачам Київського університету, деяких інших навчальних закладів та науково-дослідних установ, які зробили свій внесок у формування та розвиток Київської школи кримінального права. Характеризуючи в другому (так би мовити, основному) розділі книги окремі персоналії, П.С. Берзін не лише описує їх трудовий шлях та наукові досягнення, а і звертає значну увагу на їх біографії, особисті якості, світогляд, переконання.

Наприклад, у підрозділі, присвяченому О.Ф. Кістяківському – людині, як пише автор, від чийого імені почався новий відлік часу у розвитку юридичних наук, наводяться спогади про нього одного з його послідовників Л.С. Білогриць-Котляревського, після ознайомлення з якими стає відомо, що О.Ф. Кістяківський мав не лише видатні наукові заслуги, а і відзначився у публіцистичній та громадській

© Дудоров О.О., Старовойтова Ю.Г.

діяльності, був безкорисливою, гуманною, чесного та цільного складу переконань людиною (с. 287). Інший представник школи Ю.П. Новицький, доля якого склалася трагічно, крім зайняття науково-педагогічною роботою, обіймав посаду судового слідчого однієї з дільниць Київської судової палати, а згодом виявив бажання служити Православній Церкві, що на початку 20-х років XX століття прирівнювалось до скоєння злочину (с. 661, 667– 668).

Багато цікавого можна відшукати і в біографіях інших представників школи, дбайливо наведених П.С. Берзіним на сторінках свої книги. Складаючи воєдино образ кожної персоналії, автор провів копітку, без перебільшення, велетенську роботу, намагаючись не пропустити навіть дрібниці, виходячи з того, що саме з дрібниць складається цілісне уявлення про особистість. Прагнучи нікого не забути та зберегти для нащадків ту інформацію, яку ще можна відновити, Павло Сергійович згадує і тих діячів школи, про яких відомо лише їх прізвище і статус у Київському університеті (професорський стипендіат юридичного факультету Смирнов, кандидат на допущення до викладацької діяльності Зайцев (с. 101, 102–103) тощо).

Гортаючи сторінки книги П.С. Берзіна, неодноразово ловили себе на думці про те, що у наших попередників можна повчитись, крім всього іншого, науковій принциповості і мистецтву ведення аргументованої полеміки. В цьому контексті взірцем для сучасних дослідників можуть слугувати, наприклад, критична оцінка, яку О.Ф. Кістяківський дав головній праці С.О. Богородського «Нарис історії кримінальних законодавств в Європі з початку XVIII століття» (с. 236–245), а також твору В.В. Сокольського «Про порушення монетних статутів», поданому на здобуття наукового ступеня доктора кримінального права (с. 352–354).

Другий та третій розділи монографії присвячені внеску школи в діяльність київських науково-дослідних установ та громадських об’єднань. І тут так само в центрі уваги автора, для якого «юридична сторона» є другорядною, – люди зі своїми ідеями, переконаннями, долею.

Пізнавальне значення рецензованої праці полягає і в тому, що вона дає читачеві уявлення про вищу освіту у досліджуваний період. Так, у першій главі другого розділу на основі чотирьох загальних статутів імператорських російських університетів (1804 р., 1835 р., 1863 р., 1884 р.) автор відстежує зміни, які стосувались статусу цих навчальних закладів, градації вчених ступенів, вимог до кандидатів на отримання того чи іншого вченого ступеня.

Трепетне ставлення до історії навчального закладу, в якому нині працює автор монографії, та велика повага до своїх попередників простежується на кожній сторінці рецензованої книги. Так, дослідник не лише називає кафедри Київського університету, на яких здійснювалося викладання кримінального права, а і наводить їх

© Дудоров О.О., Старовойтова Ю.Г.

персональний склад із зазначенням посади, вченого звання та періоду, протягом якого людина обіймала певну посаду (с. 79–82, 106–107). Працюючи з першоджерелами, автор знайшов навіть інформацію про розклад лекцій і практичних занять з історії кримінального та цивільного права професора М.Ф. Владимирського-Буданова в осінньому семестрі 1888–1889 та 1890–1891 навчальних років (С. 92).

Для зручності наприкінці книги читачеві пропонуються додатки, в яких узагальнено довідкову інформацію про: практику нагородження російськими орденами представників Київської школи кримінального права періоду 1834–1917 років; сумну практику застосування заходів кримінально-правового впливу до представників цієї школи періоду 1917–1960 років; вчених-криміналістів, обраних почесними членами і докторами Київського університету до 1919 року; біографічні дані представників інших шкіл кримінального права чи інших наук, які були сучасниками подій, описаних у книзі.

Щодо побажань на майбутнє, то хотіли б зазначити, що належність праці П.С. Берзіна до монографічної літератури і визначення об'єкта дослідження як «виявлення закономірностей формування та становлення Київської школи кримінального права періоду 1834–1960 років» (с. 17) вимагали від автора не лише систематизованого викладення основних наукових доробків представників цієї школи, а і більш докладного висвітлення елементів наступності у кримінально-правових дослідженнях відповідних вчених. Адже саме цю наступність П.С.Берзін обґрунтовано визнає однією з підстав виокремлення Київської школи кримінального права як такої.

Книга П.С. Берзіна, будучи фундаментальним і комплексним науковим дослідженням, водночас відкриває неосяжні горизонти для подальших наукових пошуків.

Насамкінець традиційно побажаємо Павлу Сергійовичу продовжити (не на шкоду дослідженням, плідно здійснюваним ним в інших напрямах) проведення історичних екскурсів у галузі вітчизняного кримінального права. Адже на юридичному факультеті Тарасового університету і після 1960 р. працювали і працюють вчені, чиї імена є знаковими для української кримінально-правової науки і постаті та творчі здобутки яких цілком заслуговують на увагу і прискіпливе вивчення.

Використані джерела:

1. Берзін П.С. Київська школа кримінального права (1834–1960 роки): історико-правове дослідження. Монографія. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: «ВД «Дакор», 2013. – 1144 с.

© Дудоров О.О., Старовойтова Ю.Г.

2. Берзін П.С. Київська школа кримінального права (1834–1960 р.р.): історико-правове дослідження: Монографія. – К.: КНТ, 2008. – 436 с.

У статті аналізується монографічне дослідження, присвячене становленню і розвитку Київської школи кримінального права у період з 1834 р по 1960 р. Своєрідність праці вбачається у поглибленому вивченні персоналій вчених, належних до вказаної школи, поєднаному з викладом фрагментів найважливіших публікацій цих вчених.

***Ключові слова**: кримінальне право, історико-правове дослідження, наука, школа, наступність.*

Дудоров А., Старовойтова Ю. Фундаментальное исследование киевской школы уголовного права.

В статье анализируется монографическое исследование, посвященное становлению и развитию Киевской школы уголовного права в период с 1834 г. по 1960 г. Своеобразие работы усматривается в углубленном изучении персоналий ученых, принадлежащих к данной школе, соединенном с изложением фрагментов наиболее важных публикаций этих ученых.

***Ключевые слова**: уголовное право, историко-правовое исследование, наука, школа, преемственность.*

Dudorov A., Starovoytova Y. Fundamental Research of Kiev School of Criminal Law.

Manuscript research devoted to the formation and development of Kiev School of Criminal Law during the period from 1834 to 1960 is analyzed in the article. Originality of the paper is observed in advanced study of the personalities of scientists who belong to this School and connected to covering fragments of these scientists' most important publications.

***Key words**: criminal law, historical legal research, science, school, succession.*

© Дудоров О.О., Старовойтова Ю.Г.